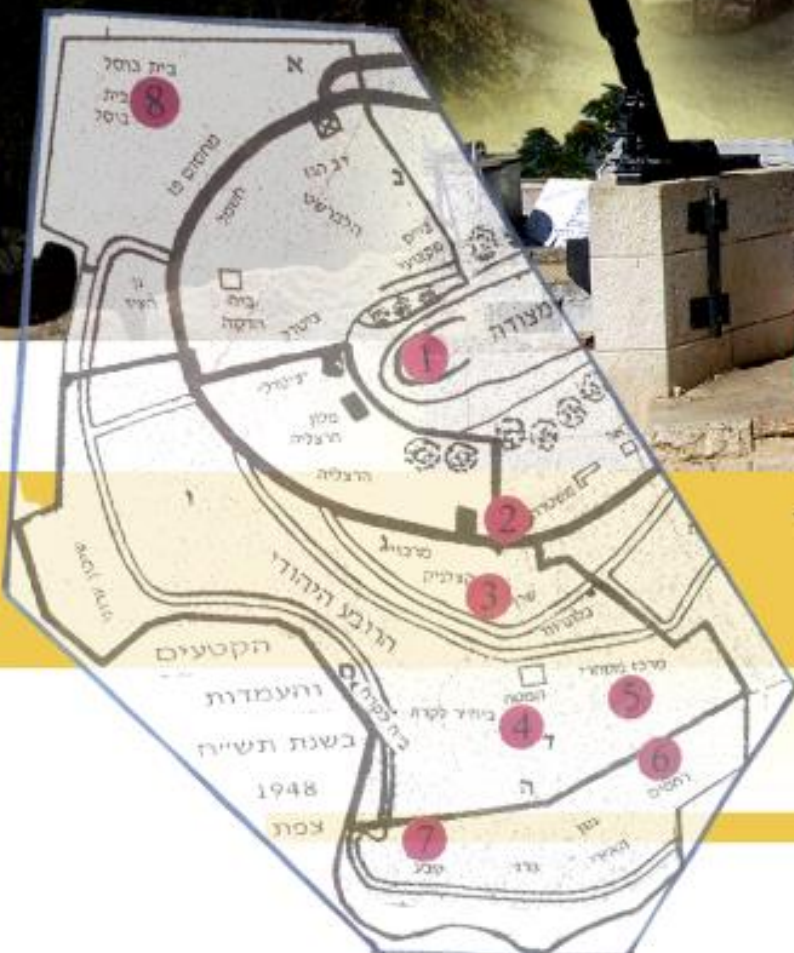

יום שחרור צפת מסע בעקבות לוחמים

"היום, לפני עשרות שנים, אבותיכם
ואתם עמדתם בעוז ובגבורה בעמדות,
והגנתם על היישוב היהודי בצפת..."

הזו תחילת היום לעיר מבצר ולעמדת ברזל ולחומת משיח

"חשיבות רבה יש בהעברה מדור לדור של סיפור הגבורה הייחודי
שהיה רק בעירנו צעד זה יוכל אותנו לשלום, אחווה ורעות"

מאיר המאירי ז"ל
יו"ר עמותת ותיקי צפת

א.א.א.א.

עריכת תוכן:
רפאלה עבו עברון

תלמידים יקרים, הורים, מורים, תושבים יקרים

בעירנו, צפת, העיר עם הרצף ההתיישבותי היהודי הארוך בעולם מאז המאה ה-16, עדיין ניכרות צלקות **מלחמת העצמאות** באבנים, במבנים, ברחובות ובלבבות. הייתה זו מלחמה קשה, מלחמה שגבתה מאיתנו מחיר יקר של חיי אדם. אנו, דור ההמשך, מוקירים את זכרם העוצמתי של הנופלים והנופלות על הגנתה ושחרורה בתש"ח, ורואים חשיבות עצומה בהעברת ההיסטוריה העירונית לדורות הבאים.

צפת הייתה עיר מעורבת, ובחודשים הראשונים של מלחמת העצמאות חיו בה כ- 12 אלף ערבים (ביחד עם כפרי הסביבה כ-20,000 נפש), ולעומתם פחות מ- 2000 יהודים, שהתגוררו ברובע משלהם. ההסלמה נמשכה כל העת, ולאחר שאוטובוס הותקף ב-23.3.48 ושבעה מנוסעיו נהרגו, נעצרה כליל תנועת האוטובוסים לרובע והחל המצור.

בלילה שבין ה-6 וה-7 במאי 1948 התבצעה התקפת הנפל של הפלמ"ח על המצודה, שנכשלה בשל קיומה של עמדת מקלעים מבוצרת בקרבת ה"פיטמה". מחיר הכישלון – 7 הרוגים נוספים, בהם זאב כהן הסייר הצפתי שנפצע למוות וננטש באש האויב, מה שהשרה דכדוך עמוק בקרב תושבי העיר.

הקרב השני והמכריע שהביא לכיבוש צפת, החל ב 9.5.48, בהובלת הגדוד השלישי של הפלמ"ח והתבצע בארבעה מוקדים במקביל - בית שלוה, המצודה, המשטרה העירונית ומשטרת כנען. המתקפה החלה בהרעשה של מרגמות "הדווידקה" ובהסתערות הלוחמים על המצודה. אחרוני הלוחמים הערבים התבצרו על גג המשטרה. בחלוף 48 שעות, נמצאה צפת ריקה ומשוחררת. הניצחון המזהיר בצפת הכריע את המערכה על הגליל המזרחי כולו.

"עמידת הגבורה של היישוב היהודי בצפת במלחמת תש"ח היא נס שבנסים, פלא שבפלאים!"

אותם ימים סימלו את צפת של היום - באחדות ובנחישות שוחררה צפת, באחדות ובנחישות מתחדשת ומתפתחת עירנו למעוז קדמי של אקדמיה מובילה, חדשנות רפואית, הובלה בתיירות ובחינוך, עיר המעניקה עתיד מבטיח לבנינו ולבנותינו.

מי ייתן, ובאמצעות הנצחת הסיפור המרתק של שחרור העיר, סיפורי הגבורה הרבים החקוקים באבן וסיפוריהם של האנשים שעל ברכיהם התחננו, נזכה להנצחת מורשת העיר צפת בלבבות הצעירים.

אני מודה לעושים במלאכה על הפקת חוברת זו – לרפאלה עבו עברון על היוזמה, העריכה היפה והמפה האינטראקטיבית, למוטי כהן מנהל אגף החינוך וצוותו על הכתיבה והתחקיר, לארז נחמיאס מנהל פסגה צפת על ההערות והמיקוד.

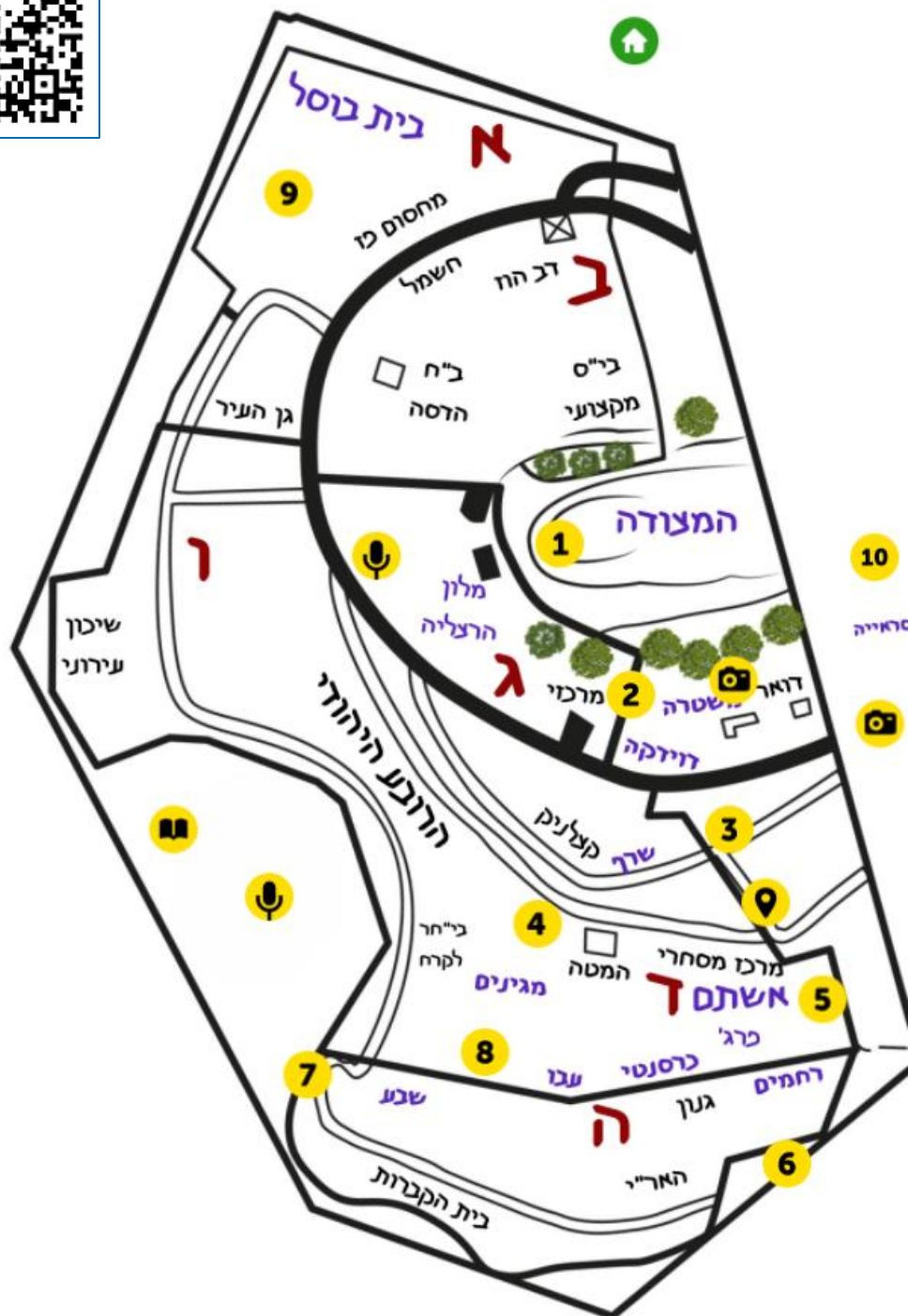
שלכם, ראש העיר
שוקי (יהושע) אוחנה

מפת העמדות האינטראקטיבית

סרקו את הקוד וקבלו את **מפת העמדות**. מאחורי כל נקודה צהובה חבוי טקסט המספר את סיפור העמדה, גלריית תמונות, וכפתור לסרטון מפי לוחמי צפת!

מכת העמדות

צכת בתש"ח 1948

תוכן העניינים

- דבר ראש העיר
- מפת העמדות האינטראקטיבית
- תחנה 1 - המצודה
- תחנה 2 - הדוידקה
- תחנה 3 - כיכר המגינים
- תחנה 4 - עמדת שרף מטה האצ"ל
- תחנה 5 - עמדת אשת"ם (מרכז מסחרי)
- תחנה 6 - עמדת רחמים
- תחנה 7 - עמדה 7
- תחנה 8 - בית עבו
- תחנה 9 - בית בוסל
- תחנה 10 - בניין הסראייה
- ביבליוגרפיה

יום שחרור צפת

תחנה 1 – המצודה

תכנים עיקריים להדרכה:

- מתקפת הנפל בתאריך 5.5.48 על המצודה. כוחות הפלמ"ח נקלעים בין שתי הגבעות לאש אויב חזקה, נהרגים לוחמים (חמישה במספר) ובן צפת – **זאב כהן**, נעדר.
- דמורליזציה בקרב תושבי צפת על כך שלא הצליחו לכבוש את המצודה. אכזבה קשה מהפלמ"ח על שנטש את תושבי המקום.
- **יגאל אלון**, מפקד הפלמ"ח, עולה לצפת ומאשר למפקד הגדוד השלישי **משה קלמן**, שינויים בתכנית ההתקפה.
- 9/5/48 הכוחות מתחילים במתקפה השנייה, כשהפעם מותקפות בו-זמנית: המשטרה העירונית, בית שלוה, משטרת כנען והמצודה. בעזרת ה"פיאט" משותקת עמדת מקלע והמצודה נכבשת. גם בקרב קשה זה מספר ההרוגים והפצועים רב.
- כיבוש המצודה, ששלטה על כל העיר הערבית, מכניס את הערבים ללחץ קשה ביותר.

בצפת נזכרים בתלמוד הירושלמי בהקשר למשואות ראש חודש. בתקופת בית שני קבעו את לוח השנה על פי הסנהדרין. כאשר הוכרז ראש חודש בירושלים נדלקו משואות בראשי ההרים ותוך דקות הבשורה הועברה בין קהילות ישראל מירושלים לבבל. המצודה נמצאת בנקודה הגבוהה ביותר בעיר וחשיבותה הצבאית תרמה רבות להגנה על העיר, עיר מבצר אסטרטגית וכמרכז שלטוני בגליל.

ראשיתה של המצודה היה בתקופת המרד הגדול של היהודים נגד הרומאים 66-76 לפני הספירה. יוסף בן מתתיהו פלאוויוס לחם כמפקד הגליל, הוא בנה את המצודה כדי להגן על צפת מפני התקפה רומית. כתביו של יוסף בן מתתיהו הם האזכור הספרותי הראשון של העיר צפת. בשנת 1101 כבשו הצלבנים את הגליל ובנו מצודה גדולה.

המפקד המוסלמי **סלאח אדין** צר על צפת בשנת 1188, אך לא הצליח לחדור לתוכה. הוא הציע לחיילים הנוצרים מעבר חופשי לחוף עם ייכנעו, ואכן הצלבנים נכנעו והורשו לעבור למישור החוף. כעבור מספר שנים הצלבנים קיבלו לרשותם את הגליל מחדש. בשנת 1240 הם הקימו מבצר ענק, המבצר נבנה על גבי השרידים של בית הכנסת ומסגד, בכך הדגישו הנוצרים את עליונות דתם. המבצר הוקף בשלוש חומות בצורת מעגלים. החומות היו בגובה 28 מטר, היה חפיר בעומק של 15 מטר והיקף המבצר היה 580 מטר. לפי חישוב שנעשה ע"י פרופסור פרוור, הכסף שהושקע במבצר צפת, שווה כיום לארבעים מיליון דולר, והוא היה המבצר הצלבני הגדול ביותר בארץ. צלבני צפת בנו מבצר נוסף ליד גשר בנות יעקב.

בשנת 1266 צר המצביא הממלוכי **בייברס** על צפת, אחרי שישה שבועות של לחימה לא הצליח להבקיע את המצודה הצלבנית, ולכן הוא הציע לצלבנים מעבר חופשי לים אם ייכנעו (בדומה לצלאח א-דין לפניו).

המצביא בייברס הלביש אדם אחר בלבוש המלכותי שלו, שהציג את עצמו כבייברס וחתם על הסכם בשמו. אחרי שהצלבנים נכנעו, רצחו אותם הממלוכים. בייברס טען שהוא לא חתם על ההסכם, ולכן הוא לא היה חייב לכבד את ההסכם. צפת נכבשה ע"י צבאות רבים, ביניהם צבא נפוליאון שהשתלט לזמן קצר על המצודה בשנת 1799. בשנת 1837 – רעש אדמה גדול פוקד את העיר וגורם לחורבנה הסופי של המצודה. חומות המצודה התמוטטו, המבנים חורבו וכול מה שנותר נשדד ע"י התושבים שבעיר, שבנו את ביתם מאבניה של המצודה.

במלחמת השחרור המצודה מהווה נקודת מפתח לשליטה בעיר (הערבים שולטים בה), המצודה גבוהה ונמצאת על גבעה תלולה החוצה בין הרובע היהודי לבין הרובע הערבי. בקצה המצודה ישנה גבעה קטנה המכונה "הפיטמה" השולטת על מדרונות המצודה מכול עבריה.

הקרב על המצודה:

ב - 6 במאי בשעה 01:00 החלה ההתקפה על המצודה בצפת. בית הספר המקצועי נכבש לפי התכנית ע"י המחלקה הראשונה והמחלקה השנייה פרצה במעלה המצודה. היא נתקלה באש עזה מטווח קצר ממוצב "הפיטמה" ואש שנורתה מהמשטרה העירונית וממשטרת הר כנען. הקרב נמשך כ - 3 שעות. חיילי המחלקה ניסו להסתער לעבר המצודה אך לא הצליחו לכבשה. תוך כדי מהלך הקרב הגיעו תגבורות וכוחות. לחילוץ הפצועים הגיעו כ 2 מחלקות אך גם הן לא הצליחו להתקדם. בקרב היו 7 הרוגים לכוחותינו, בהם **זאב כהן** הצפתי, שכוחות הפלמ"ח לא הצליחו לחלצו. דכדוך בקרב תושבי העיר.

ב- 9 במאי בוצע קרב נוסף על המצודה בהנחתה ארטילרית של דוידקות, "פרעושים" ומרגמות. קולות נפץ אדירים חוזרים ורועמים, מרעידים את השחקים. המחלקה הפורצת למצודה החלה לטפס במסדרון התלול, אך משהגיעה סמוך למצודה שהוחזקה ע"י 40 חיילי האויב, נבלמה התקדמותה. צוות "פיאט" נשלח קדימה. ירה 2 פצצות ושיתק את המוצב. המחלקה שלטה על היעד, ונערכה בו להגנה. שאר כוחות הפלוגה והתגבורת שנשלחה עלו ליעד הכיבוש והחלו בביצורו.

לקולות הנפץ של פגזי הדוידקה, הייתה השפעה עצומה על רוח הלחימה של הערבים. כל אותה עת ירד גשם שוטף שגם היקשה על פעולות כוחותינו. אך הערבים תמהו על הגשם וחשבו שמדובר בפצצה האטומית או נשק סודי בידינו ולכן ברחו כל עוד נפשם. המצודה עברה לשליטתנו.

תחנה 2 – הדוידקה

ב 30 באפריל 1948 החלה המערכה לשחרור צפת. התוכנית הייתה לפתוח את העורף לצפת היהודית, להכניס אליה אספקה ואנשים ולהתכונן להתקפה על חלקה הערבי. האות להתחלת הפעולה היה רעם פגזי הדוידקה.

מיד לאחר מתן האות - רעם פגז הדוידקה. היה על הגדוד השלישי לתקוף את עין זיתון, וגדוד אחר תכנן לפתוח באש חזקה על הרובע הערבי ולרתקו. שעת האפס נועדה ל 24:00. חצי שעה קודם לכן, ב 23:30 קיבלו הלוחמים הודעה על הכיבוש הצפוי מחשש שיתגלה לערבים. בעקבות טעות בניווט של הגדוד השלישי שמשימתו הייתה לתקוף את עין זיתון, נשמע קול נפץ אדיר בשעה 02:45 ומיד אחריו טרטור מכונות ירייה... הקרב החל...

מרגמות הדוידקה, שהובאו לצפת לצורך התקפה על הרובע הערבי, נחשבו ה"תותחים" באותה תקופה. משימתם הייתה לרכז ולרתק את עמדות האויב. הדוידקות הוצבו במגרש הסמוך למלון מרכזי ומשם נורו פצצותיהן אל "פיטמת" המצודה ואל תוך העיר הערבית. פצצות ה"דוידקה" והמרגמות האחרות הוסיפו לרכז את עמדות הערבים ולתת חיפוי ללוחמים שעשו את דרכם אל המצודה תחת אש כבדה.

מעט על הדוידקה:

הדוידקה היא מרגמה בקוטר 3 אינטש. מרגמת הדוידקה פותחה בראשית מלחמת העצמאות על ידי **דוד לייבוביץ**, שהיה הנשק של ה"הגנה" בחזית הדרום, ונקראת על שמו. היא פותחה בשני דגמים: הקל, עם פגז במשקל 12 ק"ג וטווח 750 מטר, והכבד, עם פגז במשקל 37 ק"ג וטווח של 350 מטר (וכעבור זמן מה, אחרי שיפור, ניתן היה להגיע לטווח של כ-900 מטר).

בתמונה: דוד לייבוביץ, ויקיפדיה

המרגמה הופעלה לראשונה בהתקפה על אבו כביר ב-13 במארס 1948. לאור הצלחתה - לאו דווקא בכוח ההרס שלה אלא בהשפעה הפסיכולוגית של רעם הדוידקה - יוצרו מרגמות נוספות (בסך הכול יוצרו שש מרגמות) והופעלו במלחמה בירושלים, בצפת, בחיפה ועוד. בירושלים היתה ה"דוידקה" נשקם הכבד ביותר של מגיני העיר עד להופעת תותחי צה"ל ביולי 1948. הפצצה לא שוגרה באופן בליסטי, אלא עפה והתהפכה כגלגל מסתובב וגרמה לרעש עמום וחזק תוך כדי מעופה עד שהתפוצצה. כשפצצה כזו פגעה במטרה או בבית, היא הרסה לחלוטין את חלקו או את כולו. מתוך חשש שהפצצות תתפוצצנה בתוך קנה ה"דוידקה" בטרם יצאו לדרך, בנו סביב הקנה של הדוידקה מסתור ביטחון של שקי חול וחצץ וביצרו אותו היקפית.

המפעיל נמצא מחוץ לדוידקה, והפעיל את המרגמה ע"י משיכת חבל הקשורה להדק. אמנם ה"דוידקה" זכתה ללעג רב בקרב מפעיליה וחיילי החטיבות שזכו להסתייע בה. היא נחשבה לנשק לא אמין, לא מדויק, גוזל משאבים ולא יעיל, אך עם זאת עשתה רעש רב בעת הפעלתה והטילה מורא על הערבים ובכך גרמה להם לברוח מעמדותיהם.

בסך הכול יוצרו שש יחידות בלבד של מרגמה זו והן עדיין קיימות היום. אחת המפורסמות בהן היא מרגמה של חטיבה 10 (יפת"ח- פלמ"ח) שמוצבת היום בכיכר על שמה בעיר צפת, מול בניין המשטרה. האנדרטה מוקדשת למשחררי העיר בתש"ח (1948). מרגמת "הדוידקה" סימלה את נחישותם של מגני העיר שניצחו בעזרתה במערכה מול כוחות עדיפים בהרבה. המרגמות הובאו לצפת על גבי פרדות בידי הגדוד השלישי של הפלמ"ח. הם הוצבו ליד "מלון מרכזי" לא רחוק מן הנקודה בה עומדת המרגמה כיום והן הופעלו נגד יעדי האויב וזרעו פחד רב בקרב חייליו. בכך, תרמה הדוידקה רבות למערכה הצפתית בתש"ח.

תחנה 3 – כיכר המגינים

כיכר זו מהווה צומת של ארבעה רחובות:

1. רח' בר יוחאי הקרוי כך ע"ש רבי שמעון בר יוחאי, מחבר ספר הזוהר שעוסק בתורת הקבלה, שתפסה תאוצה בקרב יהודי ספרד (שהגיעו לצפת במהלך המאה ה-16).
2. רח' חתם סופר – שהיה רב ידוע וחשוב במאה ה-19, ונולד בפרנקפורט. שימש כמנהיג האורתודוקסים בהונגריה ועודד חסידים לעלות לארץ. חלקם התיישבו בעיר צפת. שמו חתם סופר ניתן לו על שם סיפרו "חידושי תורת משה". הוא היה מנהיג דתי ודרשן בעל עוצמה רבה ומשום כך קרוי הרחוב על שמו.
3. רח' תרפ"ט – שקרוי כך על שם מאורעות תרפ"ט. בשנת 1929 פרעו ערביי ישראל ביהודים. יהודי צפת שהיו בשכנות מופלאה עם הערבים האמינו ש"להם זה לא יקרה". ולכן כשהחלו הפרעות לא היו ערוכים לקרב. ערביי צפת פגעו וטבחו קשות ביהודי העיר, שהבינו שלמרות השכנים הטובים, יש להיזהר ולהיערך לקרבות צפויים עם הערבים, והחלו בתכנית ביצורי הרובע היהודי בצפת.
4. רח' מגיני צפת, שקרוי כך על שם הלוחמים במלחמת השחרור, בשנת 1948, וע"ש זקני העיר שהשקיעו את כל מרצם בתפילה לבורא עולמים שיעשה חסד עם הלוחמים.

בכיכר המגינים שנמצאת במרכז של הרובע היהודי, הוקם **מטה של ההגנה**, בו ישבו שתי מרכזניות – **אלה ותחייה** ומטרתן לקשר בין הלוחמים באזורים השונים של העיר. מצבם של היהודים בעיר היה קשה ובנוסף. היה מחסור בנשק. ניתן למצוא ביומן מטה ה"הגנה" תלונות כגון: "נורתה יריה ללא צורך מעמדת בית הכנסת ע"י נתן שחרור...". או, "נמסר שאמש נורו שני כדורי רובה אנגלי שלא נכנסו לדו"ח".

בנוסף, ב 21.3.48 עקב לחץ הבריטים שמאיימים ומזהירים מפני התקפות ערביות על יישובים ותחבורה, חטיפת בני ערובה ועוד- יוצאת פקודת מטה ההגנה האכזרית ביותר שידע הישוב: "אין ליפול בשבי האוייב (הערבים) בשום מחיר !!! במקרה שבשעת קרבות נפצע מישהו, ותחת לחץ אש יחידתו נסוגה, והוא עלול ליפול בשבי – עליו להפעיל רימון על עצמו ועל האוייב. אל יפול שבו עברי בידי פראי אדם".
על הפקודה הקשה חתם **מאיר מינר**, מפקד ההגנה בצפת.

נחישות האבות

ביום עזיבתם של הבריטים עורכים מפקדי הרובע וראשי הקהילה ישיבה ובה דנים במצבם של היהודים בעיר ובהצעתם של הבריטים לפנות את התושבים מהעיר. בתום הישיבה הוחלט שאף יהודי לא עוזב את צפת כדי למנוע את חיזוק רוחם של הערבים ועל מנת להניע את יהודי צפת ללוחמה הטובה ביותר, בודעם כי כך הם מגנים על בני משפחותיהם. מפקדי הרובע מעריכים שהבריטים יעזבו תוך קצת פחות מחודש. תאריך סיום המנדט בחודש מאי – ואולם באותו יום בשעה 14:30 מקבלים היהודים הודעה על עזיבתם של הבריטים בשעה 15:00. הבריטים עוזבים את העיר בפתאומיות ב 16.4.48 ומשאירים את יהודי העיר במצב של בלבול ואנדרלמוסיה. הודות לכוחות הלוחמים שנמצאו ברובע נבלמה המתקפה הקשה שנחתה על היהודים באותו יום.

קטע מיומנה של **איילה ברשייד צביאלי** שישבה במטה ההגנה:
"המרכזיה קורסת מכל הזעקות להצלה ולעזרה, והיריות קורעות את האוזניים. נשמע שהם מתקדמים ותכף הם יכנסו לכאן וישחטו את תחיה ואותי...
אבל לא, הנה יש כאן אקדח חלופי טעון בשני כדורים.
נפל גורל, אחת מאיתנו תירה בשנייה ואז בעצמה, אנחנו לא ניפול שבי בידי פראי אדם!
כמה עוד רציתי להספיק, לעשות ולראות...
הפור נפל – תחיה תירה. זהו אני שומעת אותם, נגמר.
רגע מה שומעים בקשר? אני שומעת את שיר הפלמח. זה אלעד פלד עם המחלקה שלו. הם נכנסים ומטהרים הכול ושרים – שרים חזק שכולם ישמעו: "מסביב יהום הסער, אך ראשינו לא יישח, לפקודה תמיד אנחנו, אנו אנו הפלמ"ח".

באותו לילה הרה גורל, שבו הבריטים. עזבו בפתאומיות ונערכה מתקפה קשה של הערבים על הרובע היהודי, הצליחו היהודים בגבורה גדולה ובכל כוחותיהם לבלום את המתקפה. ועימם הגיעה לרובע תגבורת של 35 פלמ"חניקים בפיקודו של אלעד פלד ממשטרת הר כנען ונחלצים לעזרתם של יהודי הרובע. יהודי הרובע שמחים ונרגשים על בואם של אנשי הפלמ"ח שנוסכים בהם הרגשת חוזק וביטחון.

בתום הקרבות אמר הרב זיידה הלר, רבה של צפת שהעיר ניצלה בזכות שני דברים:

הנס והמעשה. המעשה – אלו התפילות, והנס – שלוחמי הפלמ"ח הגיעו בזמן. הניצחון בצפת הכריע את המערכה על הגליל המזרחי ומכאן חשיבותו.

למעלה: הרב זיידה הלר, למטה: לוחמים ואנשי הרובע היהודי בצפת, בתום הקרבות 1948, ויקיפדיה

תחנה 4 – עמדת שרף – מטה האצ"ל

בארץ פעלו שלושה גופים לוחמים: ה"הגנה" – הגוף הגדול, הרשמי והמתון ביותר. האצ"ל והלח"י, מחנות קטנים וקיצוניים יותר.

גרעין האצ"ל היה תנועת הנוער בית"ר. התנועה חינוכה לנאמנות לעיר ולמולדת בלהט רב ובקו מיליטנטי. "מפקדת" התנועה הייתה לתקופה מסויימת ב"מחלבת המאירי", בפקודו של נעים המאירי. מאסרו גרם לפירוק תנועת בית"ר והחניכים בגרו והיו ללוחמים.

בתחילה הייתה מתיחות רבה בין ההגנה והאצ"ל בגלל השקפות שונות באופן מהותי. בצפת הצליחו להתגבר על המתיחות הזאת ולעבוד ביחד לאחר מפגש של המפקדים: מאיר מיבר מטעם ההגנה, שמואל פרל ודוד פודהורצר מטעם האצ"ל. ההתכנסות הייתה בבית הרב משה פודהורצר (אביו של דוד). הוא אמר "נשבעתי שלא תצאו מביתי לפני שתכריזו על שלום בית". וכך היה. כולם הבינו שהפילוג מסכן אותם, קיבלו על עצמם את מרום ההגנה, עבדו בתיאום והתחושה הייתה שלכולם גורל אחד ומטרה אחת- לצאת בשלום מהמלחמה הזו. שיתוף הפעולה הזה היה אחד מהגורמים המכריעים לניצחון במערכה על שחרור העיר.

מעט על האצ"ל

הארגון הצבאי הלאומי בארץ ישראל, או בראשי התיבות שלו אצ"ל, היה ארגון מחתרתי עברי שנוסד בירושלים בשנת 1931. הארגון הוקם על ידי מפקדים שפרשו מארגון ההגנה בשל דרישתם לפעולה עתידית נחרצת נגד התוקפנות הערבית של אותם ימים. כבר בתחילתו לא התקבל הארגון החדש ברצון על ידי ההגנה והסתדרות העובדים מנעה עבודה מאלו שבחרו להשתייך אליו. בהמשך נתגלע קרע בין מחנה האצ"ל לבין הנהגת היישוב ובין הצדדים שררה עויינות תמידית. בשנות ה-30 עיקר פועלו של האצ"ל התרכז

בהגנת יישובים וכן בפעולות חמושות נגד ערביי ארץ ישראל אשר היוו "שבירת הבלגה" כלפי קיומן של פרעות ביהודי הארץ.

בכך התבדל האצ"ל מן ההגנה אשר נקטה בקו של מגננה. האצ"ל חלק הן על האסטרטגיה, הן על תפיסות היסוד והן על הטקטיקה המדינית הצבאית וההסברתית, בנושאים רבים כמו השימוש בכוח ובנשק למען הגשמת מטרות הציונות, היחס לאוכלוסייה הערבית בזמן הפרעות והיחסים עם בריטניה השולטת בארץ ישראל. משום כך נהג האצ"ל לפסול את החלטות ההנהגה הציונית ומוסדות היישוב.

אי קבלת מרותם והמאבקים הרעיוניים מול מחנה הסתדרות העובדים הכללית, שהייתה הגורם הדומיננטי בהסתדרות הציונית, הביאה את המוסדות הנבחרים לשלול את קיומו העצמאי של האצ"ל, ובמשך רוב שנות קיומו נתפס ארגון "הפורשים" על ידיהם כבלתי אחראי וככזה ראוי למנוע את פעולותיו. לכן ליווה האצ"ל את פעולותיו החמושות בפעולות הסברה פוליטיות שמטרתן שכנוע הציבור בצדקת דרכו ובמחדלים, לפי השקפתו, בהתנהלות הפוליטית של הנהגת היישוב הרשמית.

הארגון פרסם כרוזים רבים, עיתונות מחתרתית ואף הפעיל תחנת רדיו עברית עצמאית ראשונה - "קול ציון הלוחמת".

כשפורסם הספר הלבן של 1939, החל האצ"ל לפעול גם נגד הבריטים. אולם כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה נטה האצ"ל שלא להילחם כמקודם בבריטים, וחלק מאנשיו אף התגייסו לצבאות בעלות הברית.

חילוקי דעות בעניין שביתת הנשק מול הבריטים פיצלו מתוך האצ"ל ארגון חדש – לוחמי חירות ישראל (לח"י).

לקראת סוף המלחמה, לאור הידיעות על התחוללות השואה ולנוכח המשך מדיניות הספר הלבן אשר מנע עליית יהודים אל ארץ ישראל, הצהיר הארגון על חידוש המאבק המזויין נגד השלטון הבריטי במטרה לגרשו מהארץ ולהקים מדינה עברית עצמאית תחתיו.

בשנת 1945 הצטרף האצ"ל אל **תנועת המרי העברי** ללחימה משותפת נגד הבריטים. המסגרת הזו פורקה לאחר **פיצוץ מלון המלך דוד** ופרישת ההגנה מן המאבק המזויין, לעומת האצ"ל והלח"י אשר המשיכו בו.

בין הפעולות הבולטות ביצע הארגון את **הפריצה לכלא עכו** ופרשת הסרג'נטים. לאחר יציאת הבריטים מן הארץ ובזמן מלחמת העצמאות לחמו אנשי האצ"ל בחזיתות שונות, פעולה בולטת הייתה כיבוש שכונת מנשיה ביפו.

ביוני 1948 הופגזה והוטבעה על ידי כוחות הביטחון ספינת הנשק של הארגון **אלטלנה**, מעשה אשר נותר שנוי במחלוקת שנים רבות אחר כך. בספטמבר 1948 פורק האצ"ל והארגון נטמע באופן סופי בצבא הגנה לישראל.

עמדת שרף, נחשבה לעמדה קיצונית ומסוכנת – כי הייתה ממש על הגבול בין הרובע היהודי לערבי.

מאיר המאירי ז"ל, סמוך לעמדת שרף, ארכיון המשפחה

תחנה 5 – עמדת אשת"ם (המרכז המסחרי הישן)

איפה נמצאת ? כיכר אברהם שדה

עקב מיקומו של בית אשת"ם (ראשי תיבות של **אש תעשיות ומתכת**) על גבול הרובע הערבי והיהודי, ועצם היותו עשוי מבטון – הוא שימש כעמדת הגנה מפני התקפות הערבים. על הגג שלו הוקמו עמדות ירי ועד היום ניתן לראות מזכרת מהקרבות – חורי הכדורים שעל הבניין. עמדת בית אשת"ם הייתה אחד המפתחות העיקריים בהגנת הרובע היהודי וכאן נבלמו מספר ניסיונות פריצה אל עבר הרובע היהודי.

כיצד נהדפה ההתקפה המסוכנת ביותר על הרובע – עדות אישית

בנימין גייגר, דור שישי בצפת, מהלוחמים הנועזים ברובע, מספר כיצד הדף במו ידיו התקפה מסוכנת על הרובע.

"בהיותי במטה ההגנה ברובע, שמעתי לפתע אש מקלעים עזה מדרום מזרח, שניתכה על עמדת שרף. רצתי מיד למקום מלווה בנער מקשר בן 16, **צביקה עבו** (ממשפחת עבו הידועה), הייתי חמוש במקלע שמייסר גרמני, שנמסר לי אישית כמפקד הקטע המסוכן והמותקף ביותר, כולל שתי מחסניות בנות 35 כדורים ושני רימונים. עמדת שרף הותקפה באש מקלעים עזה מהעמדה הערבית הסמוכה במלון "צפת", ששלטה על כל האזור. לפתע קיבלתי מסר בהול שתוקפים את הרובע מכיוון בית אשת"ם (המרכז המסחרי). רצתי לשם במהירות ועמי הנער המקשר (צבי עבו) ושני אנשים מהמשמר הנע – לחיפוי. היה ברור עתה שההתקפה הראשונה נועדה רק להסחה כדי לתקוף מדרום מערב. בקצה רח' תרפ"ט, שליד המרכז המסחרי, היה מתרס שלנו ובו אשנב ירי. היה זה המחסום האחרון שהוליך לרובע מדרום. השתררה דממה ממושכת. לפתע פרצו לרחוב עשרות חיילים עיראקים, לבושים ומצויידיים בצבא לכל דבר, עם נשק מסודר, חגור וכובעי פלדה – תופעה נדירה בקרב ערביי צפת. הם צעקו "אטבח אל יהוד" ו "עליהום", מלווים בצעקות הנשים שהתרכזו במסגד הסמוך. מסתבר שהם פרצו את הקירות הפנימיים של החנויות והגיעו בהפתעה לאחרונה שבהן – מטרים ספורים מהרובע. כיוונתי לעברם את השמייסר שבידי דרך אשנב הירי ויריתי את כל שבעים הכדורים. הייתה זו מכת אש שלא ציפו לה, ורבים מהם נהרגו ונפצעו. הם פתחו במנוסה מבוהלת והשלכתי לעברם רימונים שגרמו להם לנפגעים נוספים.

בינתיים הוזעקה למקום כיתת כוננות של הפלמ"ח, תחת פיקודו של גדעון איילון, גדעון, שהתמקם בעמדת בלויגרונד שעל גג הבניין, גילה שני ערבים שעברו את המתרס, ירה בהם והרגם, אך הוא נתגלה בידי צלף ערבי ונורה בפגיעה ישירה. שלט בסמוך מנציח את זכרו".

מטרת העמדה באשת"ם – למנוע מהערבים להיכנס לרובע היהודי.

אחרי שלא הצליחו לפרוץ לרובע, החלו הערבים לחפור מנהרה מתחת לבית אשתם. הם תכננו לפוצץ את יסודותיו בסתר, ולהסתער על הרובע. המלחמה הסתיימה לפני שהספיקו לסיים את חפירת המנהרה, וזו התגלתה בשנת 2020 במהלך עבודות פיתוח במקום.

בעמוד הבא עדות אישית מיומנו של **צבי עבו** הנער – בנו הצעיר של **רפאל עבו**, שסייע לבנימין גייגר. צבי מתאר את ההסתערות על מרכז אשתם, בפיקודו של בנימין גייגר, את המחסור בנשק, את השימוש ברימונים, את המוות האורב בכל פינה, ואת המזל הגדול.

צבי עבו ז"ל דור שישי בצפת

בנימין גייגר ז"ל מדריך בסיור בצפת

28.4.48

שבת 28.4.48

נעצרת קרמבר מצויט. קולד צר
 צר הביק, המצויט לא קרמבר. כרמ
 אני המטה. סרבת' ארש הביטה, ארמ
 צמא אר כק הביטה. קרמבר הוא טמח,
 אני יכו ארבת כרמ.

היום נסו הצרבים להתחיל
 התקוע חכך ססביבה המרמ, צרמרתיהם
 בקרמבר צר, "צמראם" ו, "אויצמח"
 שרמ צמרה בצית חיסר הנשק, מממממ
 הארמ שרמרת צרמ. כרמבר הביטה ארמ
 שרמרת ארמ ומממ. התקמממ ארמ מממ
 המממ. ארמרת ארמרת, שרמבר (ק) המממ
 המממ (הו) המממ ממממ, שרמרת
 קרמבר (ממ). מממ מממ מממ מממ. מממ
 מממ מממ מממ. המממ ממממ
 הממ מממ מממ מממ מממ מממ,
 מממ מממ מממ מממ מממ מממ

והיה קנין הוא תחת נתיב מוסב.

הקנין הקודם. (ע"פ) כי נתיב מוסב תחת.

אם צריך להתקבל נתיב. כי הכרתו יא

(המבואר) כי לא שמונת: מאז הכרתו,

אך יש לקיים (מאז) מאז הכרתו

האדם, וכן נתיב. כי הכרתו היה קנין,

המקור הכתוב שבה ית' כי המאמר בעל-פה.

ע"פ הכרתו אחריו, (הכרתו) מתיישב

המאמר, וכן נתיב אחריו.

"ע"פ", מהו קנין. (המבואר) כי

ישו גם מאז נתיב אחריו, נתיב

נתיב (אם) נתיב: מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב

כאשר נתיב אחריו, כי

קנין קנין. (אם) מאז נתיב אחריו,

קנין הכרתו אחריו, (הכרתו) מתיישב

מתיישב נתיב אחריו, כי הכרתו מתיישב

במאמר בעל-פה. (הכרתו) מתיישב

מתיישב. אחריו ית' כי הכרתו מתיישב

אם כי (אם) מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב
אם כי (אם) מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב
אם כי (אם) מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב
אם כי (אם) מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב
אם כי (אם) מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב
אם כי (אם) מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב
אם כי (אם) מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב
אם כי (אם) מאז נתיב אחריו, (הכרתו) מתיישב

תחנה 6 – עמדת רחמים

רקע: רחובות צפת צרים והבתים הישנים בנויים "זה על זה". מטבע הדברים נקבעו עמדות הירי והתצפית בקומות העליונות, במרפסות גלויות ובחדרים שבעליות. עמדות אלו היו חשופות מרביתן לעיני האויב הנמצא לעיתים במרחק של מטרים ספורים, צופה, דרוך וצולף בשטף בלתי פוסק. אחת מאותן עמדות הייתה עמדת רחמים.

מדוע נקראת כך? כי היא נבנתה על מרפסת הבית של משפחת רחמים.

היכן היא נמצאת? סמוך לבית המאירי. הבית מוקף מכל עבריו בחומה, ובכניסה בדלת ברזל המרפסת, שעליה הוקמה העמדה, גבוהה וחולשת ממעל על הרובע הערבי המשתרע למרגלותיה.

סיפור העמדה: במטחי האש הראשונים בתש"ח, הייתה כבר העמדה מטרה לאש בלתי פוסקת של ערביי חארתי' אל-רומנה שמנגד. קירות העמדה התפוררו. אשנבי הירי והתצפית התרחבו והפכו חסרי תועלת. היה צורך מייד לסקם את העמדה, כתנאי להמשך הפעלתה.

המשימה נופלת בחלקו של **מרדכי פיזם**. בחשכת הלילה הוא מתחיל בעבודתו. הדי הפטישים והאיזמלים מסגירים אותו. עם שחר נפתחת לעברו אש אימים. באותה שעה הוא כבר השלים את מלאכתו. הרכיב פיגומים וביצע גם את היציקה. עתה הוא נשאר לכוד תחת האש, בעמדה שעל המרפסת. אינו יכול לחמוק.

הוא מתכווץ מלוא גופו מתחת לפיגום, בדפנות העמדה שהוקמה זה עתה. התוקפים ערים לכך, מנסים להדביקו, להכריעו במקום מרצו. גובר שטף היריות. מרדכי פיזם לכוד בצבת של מוות. בהיעדר קשר חיצוני, נבצר ממנו אפילו להזעיק עזרה.

למזלו, מבחין בו מפקד הקטע, [רפאל אדרעי](#), הנמצא בעמדה סמוכה, עמדתה "מרכז". הוא נזעק להצלה. במקלע ה"שאטו" שבידו הוא מרתק את האויב, פולט צרורות ובודדות, וכאשר משתרר שקט, מנצל אותו מרדכי פיזם, וכל עוד רוחו בו הוא זוחל על גחונו ונחלץ מטווח האש. מהתופת. יוצא בשלום.

מאיר מיבר

רפאל אדרעי

המגינים הצוהלים ממהרים להודיע על כך למפקדם, מאיר מיבר. הלה, לאחר שקיבל דיווח על כמות התחמושת ש "בוזבזה" במבצע החילוץ, נשמע זועף: **"שמונים כדורים הוצאתם על פיזם אחד?..."**

אירוע זה ואחרים הוכיחו, כי בלא קשר תקין ואמין בין עמדה לעמדה, ובין מפקדי הקטעים למטה הפיקוד, לא יוכלו המגינים למלא משימתם. הקמת מערכת קשר הופכת לכורח דחוף, חיוני ביותר. ניסיון שנעשה להפעלת רצים-נערים בין עמדה לעמדה, לא הוכיח את עצמו בעת ירי והפגזה והיה כרוך בסכנת נפשות.

המשימה לבנות מערכת קשר יעילה הוטלה על אחד מחברי ה"הגנה" הוותיקים שבעיר, **משה לביאון**. עובד רב ניסיון ברשת הטלפונית המנדטורית באיזור. הוא מלקט שרידי אביזרים וקרעי חוטים מכל הבא ליד, מטפס על הגגות, עולה לעמדות, מאחה קווים מנותקים כשהוא חשוף לאש. ובסופו של דבר מקים מערכת קשר העומדת כראוי גם במבחן האש.

תחנה 7 – עמדה שבע

העמדה שימשה את כוחות המגן במלחמת תש"ח. יש בעמדה איור של יד אווזת ברובה על רקע שתי גדות הירדן, והכיתוב "רק כך" – סימלו של ארגון האצ"ל.

עמדה שבע הייתה העמדה שמשקיפה על בית העלמין, מצד אחד הערבים כמעט לא התקיפו את העמדה כי כדי להתקיף אותה הם היו צריכים לעבור בוואדיות של צפת וזה היה כמעט בלתי אפשרי מכיוון שכל אזור הוואדיות ובית העלמין היה חשוך לחלוטין.

אך למרות זאת, מצד שני השמירה בעמדה הייתה מאוד מפחידה. גם בגלל שכל האזור היה חשוך לחלוטין, גם בגלל שלמרות התנאים הקשים עדיין היו חוליות ערביות שהצליחו להגיע לבית העלמין, ולירות על העמדה מבין הקברים, ובעיקר בגלל שבפרעות תרצ"ו – תרצ"ח – הערבים הצליחו לפרוץ לרובע היהודי, דרך אותה העמדה לכן היה חשש שגם במלחמה הזאת הם ינסו לפרוץ לרובע באותה הדרך.

לוחם ששמר בעמדה, ושם העביר את סדר הפסח, מתאר את הסדר כ "סדר בלהות", ומספר על הפחד והאימה שליוו אותה בזמן השמירה:

"בצפת, לא כמו ברוב המקומות האחרים בארץ, לא היו מתיחויות חריפות בין ארגוני הנוער של בית"ר ומכבי לבין אלה של הנוער העובד, הבחרות הסוציאליסטית ועוד. כאשר דוד כהן, אבי הנוער העובד, הרצה בבית דב הוז – הוזמנו גם אנו, מפקדי קן ביתר, לשמוע אותו. בגמר ההרצאה, כששאל מי הם אלה. ונענה: אלה מפקדים מבית"ר, אמר: אני חוזר לתל אביב ומודיע שבצפת הגיעו ימות המשיח". זו הייתה דעת הלוחמים המגינים על העיר צפת – אך לא כל כך דעת המפקדים, לגביהם האידיאולוגיה עדיין עומדת כחץ, גל המתח ששרר בשנות ה-30 וה-40 בארץ, לא פסח גם על צפת – אך כאן לא היה חד וחריף כל כך. אולי היה זה מפני

שכולנו היינו מ"אותנו הכפר", הכרנו אחד את השני, גדלנו יחד, חיינו בידידות עם כולם, ואף ב"הגנה" היינו יחד, גם חברי בית"ר, ואפילו בית"רים שחווילו לאצ"ל.

בימים אלה של ראשית המערכה בצפת, לא חסרו חילוקי דעות בין מפקדי האצ"ל וההגנה. בצפת, ידה של ההגנה הייתה על העליונה, כל עמדות המגן המסוכנות היו בידם והם סרבו לאצ"ל דריסת רגל בעמדות אלו. חברי האצ"ל בצפת שהיו בנים לדורות רבים בעיר סרבו להשלים עם העובדה שאין להם חלק בהגנת העיר ועל כן החליטו להשתלט על עמדה בדרומה של העיר – **"עמדת שטרן"**. ההגנה תבעה מהם את פירוק העמדה והסגרת כלי נשקם. כמובן שהאצ"ל דחו אותם ודרשו שיכירו בהם ויתנו להם עמדות הגנה. המחלוקת איימה לפרוץ מלחמת אחים. ברגע קריטי זה הוזעקו פרנסי הקהילה, בראשם יו"ר

הרב משה פדהצור

הקהילה – **הרב משה פדהצור** :

"חי אלוהים", אמר למפקדי האצ"ל ו"ההגנה" שכונסו בביתו סביב שולחן אחד, **"הרי כולנו עתה בסירה אחת, לכולנו מטרה אחת – לצאת בחיים מהמערכה הקשה הזאת"**. **"כולכם הרי ילדי"**, אמר, **"גם ילדי שלי חלקם באצ"ל וחלקם ב"הגנה", וכולם חיים בשלום ובאחוה תחת קורת גג אחת. נשבעתי שלא תצאו מביתי לפני שתכריזו על שלום בית"**. והשלום אכן הושכן, האצ"ל קיבל לידיו שלוש עמדות: **"עמדת שטרן"** בדרום, **"עמדה 7"** במערב, ו**"עמדת השיכון"** בצפון, וכן נישקם נותר ברשותם. הם הצטרפו מעתה למגיני העיר, את פקודותיהם קיבלו ממטה ההגנה בעיר, ועכשיו הם כוח לוחם בלתי נפרד מהכוח הלוחם של ההגנה על שחרור העיר.

סרקו את הקוד
או לחצו על
[הסרטון](#) אם
אתם צופים
בקובץ דיגיטלי

cleaned by AdBlock for Youtube™ [Share](#)

מאיר המאירי מספר על עמדה 7 ודור תש"ח בצפת

תחנה 8 – בית עבו

מעט על המשפחה ועל בית עבו:

הרב שמואל עבו, עלה ארצה מאלג'יר בשנת 1817 והשתקע עם משפחתו בצפת – בבית הזה שאתם ניצבים לפניו – **בית עבו**. עד מהרה הפך למנהיגה הרוחני של הקהילה היהודית ושימש בעת ובעונה אחת **רב ראשי וקונסול צרפת בגליל**. שנים ספורות לאחר עלייתו - רכש הרב שמואל עבו את **חלקת הקבר של רבי שמעון בר יוחאי במירון** והקים שם את מבנה בית הכנסת הקיים עד היום. הוא שיקם גם את בניין **בית הכנסת של האר"י** ברובע הספרדים בצפת, ולאחר הרעש הגדול שפקד את העיר והכחיד כמחצית מתושביה – התמסר לבנות את הריסות הרובע היהודי ואף הזמין לצורך זה פועלי בניין מדמשק. בני דורו כינוהו "הארי שבחבורה". לאות הוקרה על פעליו העניקה לו הקהילה היהודית בעירו ספר תורה על שמו, ובערב ל"ג בעומר 1833 הובל ספר תורה זה לראשונה ברוב הוד והדר, מבית עבו בצפת - לבית הכנסת של הרשב"י במירון. כך נפתחה מסורת מיוחדת במינה, שסימלה את פתיחת חגיגות ל"ג בעומר בצפת ובמירון והפכה במרוצת הזמן לחלק בלתי נפרד מהפולקלור הדתי-עממי של הארץ כולה. הרב שמואל הותיר אחריו שלושה בנים - **אברהם, יצחק ויעקב**, ושתי בנות - שרה ושמחה. אחרי הרב שמואל המשיך במסורת בנו, **הרב יעקב חי עבו**, ששימש גם הוא כרב ראשי וכקונסול צרפת בגליל. הוא הרחיב את בניין בית הכנסת של הרשב"י במירון, רכש את **מחצית אדמות הכפר מירון מידי הערבים – כ-7000 דונם** – והקים שם יישוב יהודי חקלאי-דתי, שהקדים בעשרות שנים את ההתיישבות החלוצית הציונית והיה לפלא בעיני תושבי האזור. הרב יעקב חי עבו אף רכש בכסף מלא את האדמות, ששימשו לייסוד המושבות הראשונות בגליל, **משמר הירדן, ראש פינה, ויסוד המעלה**, ונחשב למגינם של התושבים היהודיים. אחריו עברה המסורת לבנו **מאיר עבו**, ואילו במשרת הקונסול כיהן אחיו, **הרב יצחק מרדכי עבו**, שנידב ספר תורה חדש, עטור כסף וזהב. ספר תורה זה נישא עד היום, ברוב פאר והדר, בתהלוכה המסורתית היוצאת מבית-עבו לקבר הרשב"י במירון, בערב ל"ג בעומר. **פועלם של בני משפחת עבו שילב מנהיגות רבנית עם פעולה אקטיבית רבת תועייה - שלושה דורות של סוכנים קונסולריים צרפתיים, חלוצי גואלי הקרקעות בגליל, שקדו באופן מתמשך על בניין הארץ והצלת נפשות.**

רפאל עבו 1899-1964

מפקד משמר העם

בתמונה: חברים באגודת הציידים.
מימין לשמאל יושבים רפאל עבו,
זלץ. עומדים משמאל לימין דוקטור
ציפרוני (הרופא של צפת) באמצע
פסח בן אורי ועל ידו הבן של
קדוש. 1945-46

נולד בצפת בכ"ז כסלו תר"ס (29.11.1899), לאביו, מאיר, ולאמו, חיה רחל גלדסטון.
רפאל, הדור הרביעי לשושלת בית עבו, היה דמות הרואית בזכות עצמו. עשרות שנים מילא תפקיד מרכזי בחיים הציבוריים והתרבותיים של העיר צפת, עד כי הפך לחלק בלתי נפרד מנופה החברתי, על כל שכבות אוכלוסייתה – יהודים וערבים כאחד. **כושרו הארגוני, אומץ רוחו וכוחו הפיזי הרב** – הפכוהו למנהיגם הטבעי של בני הנוער היהודיים בעיר והקנו לו כבוד יוקרה גם אצל השכנים הערביים. לאורך כל מסלול חייו שימש רפאל סמל מוחשי להתעוררות הלאומית של עם ישראל על אדמתו ההיסטורית. נאבק בקנאות עבור כל מה שסימל את **דור התחייה – דגל, המנון, שפה, שירה, חזרה אל חיק הטבע**. כל אלה מצאו את ביטויים בפעילותו הציבורית והארגונית, שלא חדל ממנה עד ליום מותו.

משחר ילדותו הקדיש את עיקר זמנו לענייניה הביטחוניים של צפת. בגיל 18, עם הכיבוש הבריטי, נמנה עם ראשוני השוטרים העבריים. ב-1921, לאחר שלוש שנות שירות סוערות, בהן גם נורה ונפצע ברגלו, תוך כדי תגרה עם שני שודדים ערביים, פרש מהמשטרה, ובתור נתין צרפתי, נרשם כצוער ("קדט") בבית הספר לקצינים בבירות. "לאחר שסיימתי שם את לימודי בהצטיינות, קיבלתי דרגת קצונה", הוא כותב ביומנו, "הכול – חבריי, מפקדיי – ניבאו לי עתיד מזהיר, אם אמשיך בתלם הצבאי. אולם געגועי לארץ גברו על הפיתוי לקריירה, והגשתי את התפטרותי לממשלת צרפת".

בשובו לצפת נרתם לפעילות ציבורית ותרבותית נרחבת, כשדגש מיוחד מושם על פיתוח ענף הספורט בקרב הנוער. האמרה – “נפש בריאה – בגוף בריא”, הייתה עבורו יותר מסיסמה. היא התוותה אורח חיים; פתיחת סניף “מכבי” הייתה עוד אחת מאבני הדרך במסלול הגשמתה: “בשנת 1925 ייסדתי את סניף מכבי בצפת”, כתב בזיכרונותיו, “ובמשך שנים ארגנתי את הטובים והמוכשרים לשורות ה’הגנה’”. נושא ביטחונם של היהודים בצפת, שהיו מיעוט מבוטל בתוך ים של ערבים, עמד תמיד בראש מעייניו. בשנות העשרים המוקדמות הוא מקים אגודה בשם, “התאחדות הנוער למען צפת”. קנאותו לכבוד הלאומי ומזגו הסוער הביאוהו לא פעם לעימות חריף עם האחראים לארגון ה”הגנה”, שהעדיפו, במרבית המקרים, לנקוט במדיניות של הבלגה, חרף התגרונות חוזרות ונשנות מצד הערבים.

מאורעות הדמים של תרפ”ט 1929 מצאו את רפאל בעמדה במרכז העיר:

“היו אלה כדוריי המעטים, שניתכו על הערבים – למרות ההוראה להבליג – שהדפו את ההסתערות הראשונה על המרכז המסחרי ועל הרובע היהודי, והצילו אותם מכליה” – כתב ביומנו. מיד לאחר מכן, הוא נחלץ לפעולות ההצלה: “בראש קבוצה קטנה של צעירים נכנסתי לרובע היהודי העתיק, ובתוך מטר היריות והלהבות שהתלקחו מסביב – הוצאנו את הפצועים מעיי החורבות והובלנום לבית החולים”.

במשך כל אותו לילה המשיך רפאל בפינויים של התושבים. לעתים נשא את הפצועים על גבו לבניין ה”סאריה” (כיכר בית הממשלה), שהיה “מוגן” כביכול ע”י הבריטים (מאוחר יותר ירו אנשי חיל ספר הירדני היישר אל תוך המון הפליטים, שהסתופפו שם, ורבים נפגעו), וביניהם הרב הספרדי הראשי ח’ם ישמעאל הכהן, שהוציא את נשמתו באותו לילה.

זיכרון פרעות תרפ”ט לא נמחה ממנו ימים רבים, והלקח העיקרי היה, שאין לסמוך עוד על חסדי זרים, ויש להקים גרעין מקומי לגיטימי להגנה עצמית. בשנת 1935 הוא מייסד את “אגודת הציידים העבריים”, ובמסווה של פעולות ספורט וצייד ריכז כ-100 צעירים וצעירות יהודיים, שהתאמנו בגלוי בנשק חם ובקליעה למטרה. כל חבר באגודה נדרש לרכוש רובה ציד (על פי רוב אוטומטי), וכך החזיקו משפחות יהודיות רבות בנשק חם ברישיון. מבחן האש הריאלי הראשון של אנשי “האגודה” היה ביום הכיפורים תרצ”ז (25.2.1937). היה זה בעיצומם של מאורעות 1936, ומזה זמן, התהלכה שמועה בחלל האוויר, שהערבים מכינים “הפתעה”, דווקא, ביום חגם הקדוש של היהודים. באותו יום הכיפורים של 1936 אסף רפאל את כל חברי “האגודה” ופיזרם, חמושים ברוביהם, בכל בתי הכנסת – בעיקר באלה, שברובע היהודי העתיק, שגבל עם השכונות הערביות. ואכן, כשיהודי צפת, שהיו שרויים בצום, הגיעו לתפילת ה”נעילה”, ניתך מטר יריות אל עבר בתי הכנסת. בפקודתו של רפאל השיבו חברי האגודה באש עזה היישר לעבר הרובע הערבי. עד מהרה נשמעו משם זעקות שבר, והיריות פסקו. למחרת התברר, שלא כמקובל, כל הנפגעים הפעם היו בצד הערבי. במשך שבועות לא נשמעו עוד קולות הירי, שהטרידו את תושבי הרובע היהודי בצפת.

באותה שנה ניסו הערבים להתנקש ברפאל, תוך כדי נסיעה באוטובוס מטבריה לצפת. מטר כדורים ניתך על הרכב, והנהג המבוהל כמעט ואיבד את עשתונותיו ועמד לעצור. (מה שהיה גורם לטבח בקרב הנוסעים). רק הודות לקור רוחו של רפאל, שאילץ את הנהג להמשיך בנסיעה, תוך כדי הגשת עזרה ראשונה לאחד הנוסעים, **אברהם מזרחי** ז"ל, שנפצע קשה ומאוחר יותר מת מפצעיו – הצליח האוטובוס להיחלץ מהמארב ולהגיע לראש פינה. למחרת ציינו העיתונים לשבח את אומץ רוחו באותו אירוע. (ראו ראיון עם רפאל בשן)

במלחמת העולם השנייה מינו שלטונות המנדט הבריטי את רפאל למפקד הג"א ברובע היהודי, בעוד ה"שבאב" של צפת מכריזים עליו כעל אויב מס' 1 של הערבים. לאחר תקרית חמורה, שבה נאלץ לפלס את דרכו מול המון ערבי מפגין (הללו כה נדהמו מחוצפתו, עד שאפשרו לו את המעבר ביניהם), יצא העיתון "פלשתין" בירושלים בדרישה תקיפה: להגלות מצפת ואף דאג לפרסם את תמונתו. בראשית נובמבר 1947 נעשה ניסיון שני להתנקש בו, בהיותו סמוך לרובע הערבי, ליד בניין משרדי הממשלה. אלמוני ירה לעברו מספר כדורים, אולם החטיא.

לאחר החלטת האו"ם על חלוקת ארץ ישראל, הוטל עליו להקים בצפת את "**משמר העם**", שהיווה **גרעין להג"א** של היום. היה עליו ליצור יש מאין: להקים מקלטים, לדאוג לאספקה סדירה של תחמושת, לארגן את קשישי העיר באורח צבאי ועוד. הוא נרתם למשימה, והצליח ליצור את הבלתי אפשרי: שירות מסודר של "**משמר העם**", שהיווה דוגמא לכל ערי הארץ.

עד יומו האחרון פיקד על הג"א בחבל צפת בדרגת רב סרן, ועל כך יעידו מכתבי הערכה רבים מהממונים עליו. על פעולותיו כמפקד "**משמר העם**" בתקופת המצור על צפת, מספר בהרחבה מפקדה של צפת בתקופת המצור, **מאיר מיבר** (מיברג), בספרו "בצל המצודה": "**איש בעל אומץ לב ויהודי גאה. אחת מדמויות המופת של העיר, מנכבדי העדה הספרדית, איש שכולו אומר סמכות ונחישות. תמיד יכולתי לסמוך עליו. אחרי קום המדינה התמנה למפקד הג"א המרחבי, תפקיד אותו מילא עד יום מותו...**"

כל תקופת המנדט שירת רפאל כעובד ממשלה. עם קום המדינה התמנה למנהל משרד המיעוטים באזור ושנה לאחר מכן, הוטל עליו להקים את משרד האוצר בצפת ולעמוד בראשו.

מעבר לכל תחומי עיסוקיו הציבוריים, הקפיד רפאל לקיים במשך 16 שנה, (עד לפטירתו) את מסורת ל"ג בעומר של משפחת עבו, על כל דקדוקיה, כאשר רעייתו, לורה, מסייעת לידו. בתקופתו קיבלה המסורת, בנוסף לצביונה הדתי-לאומי – גם אופי ממלכתי. זכה רפאל, ובימיו קמה מדינת ישראל, ולראשונה בתולדותיה – צעדו בתהלוכת ספר התורה היוצאת מבית עבו, נשיאים ושרים של מדינת ישראל. מלות ההמנון הלאומי – "להיות עם חופשי בארצנו", שאותן שינן ושר בגאווה בכל אירוע ציבורי, קרמו עור וגידים בחייו. רפאל עבו

נפטר בצפת בכ"ד בשבט תשכ"ד (7.2.1964). אבל כבד ירד על העיר עם היוודע דבר מותו. בזו אחר זו ננעלו כל החנויות, ובתי העסק שבתו ממלאכתם. הכול יצאו ספונטאנית למסע ההלוויה. פקודיו בהג"א, שהסכינו לראותו בראש כל מצעד, התייצבו הפעם, בלי צו קריאה, וליוו רכוני ראש את ארונו. עיר שלמה יצאה לחלוק כבוד אחרון לאחד מיקירי בניה. צאצאיו: מאשתו הראשונה, אנה וירג'יניה מרקדס, שני בנים – יוסף וצבי. מנישואיו השניים {עם לורה הררי} – בת, עצמונה. עם פטירתו עברה מסורת ל"ג בעומר לבנו הבכור, יוסף.

מאיר מיבר, מפקד צפת בעת המצור על צפת, משבח בספרו **בצל המצודה** את עוז רוחו של **צבי עבו** ז"ל בנו הצעיר של רפאל עבו, אז נער צעיר ונלהב, שרץ לעבר אש הערבים באחת ההתקפות הקשות על הרובע היהודי לא רחוק מבית עבו, והטיל רימוני יד בזה אחר זה בחירוף נפש, כשהוא חושף עצמו מול האויב המסתער, וצועק – 'זה לא יהיה! הם לא יעברו!' ואכן הערבים נבלמו והרובע היהודי ניצל. על חלקו של צבי בהדיפת ההתקפה על המרכז המסחרי אשת"ם בפיקודו של **בנימין גייגר**, צפו בסרטון

https://abbo.org/safed_2021_zvi

בליל רביעי, 6 במאי 1948, **בקרוב הראשון לכיבוש צפת**, התנדב איש ה"הגנה" **זאב כהן**, נכדו של **מאיר עבו** מבתו, גולדה, מ"כ וסייר מעולה, להוביל יחידת **פלמ"ח לכיבוש** "המצודה", אותה גבעה רמה ששלטה על העיר כולה, והייתה מוחזקת על ידי האויב. הקרב היה קשה ואכזרי והשתולל עד אור הבוקר. עוד בתחילת ההתקפה שמעו אותו זועק "נפצתי", ומאז נעלמו עקבותיו. בעוד כל אנשי הפלמ"ח שהוביל, לרבות הפצועים וגופות ההרוגים חולצו משדה המערכה – זאב ננטש למרגלות הפסגה וגופתו נתגלתה רק כעבור חמישה ימים, לאחר שחרור העיר. אבל כבד ירד על העיר צפת. נערכה לו לוויה צבאית וכל תושבי העיר ליווהו למנוחתו האחרונה.

חוברת הנצחה: <https://abbo.org/zeevcohen>

תחנה 9 – בית בוסל

רקע - בראשית המאה הגיעו לצפת מיסיונרים סקוטים. הם הקימו כאן בית חולים, כדי למשוך את היהודים והמוסלמים אל הנצרות באמצעות מתן שירות רפואי. באותה תקופה לא היו שירותי רפואה אחרים בעיר. מטרתו המיסיונרית של בית החולים הייתה לרועץ בעיני היהודים, והפתרון שמצאה הקהילה היהודית היה לפנות לרוטשילד ולבקשו לבנות בית חולים יהודי. רוטשילד קנה את השטח של גן העיר שנקרא גם גן רוטשילד והקים בית חולים יהודי ממול, בבניין מכללת צפת היום.

בימי מלחמת העולם הראשונה עזבו הסקוטים את המקום והוא שימש כמפקדה צבאית לתורכים ולגרמנים. אחרי המלחמה שבו הסקוטים לצפת וחיפשו דרך חדשה למשוך את היהודים. הם הפכו את בית החולים למכללה – שהייתה אז המכללה היחידה בעיר. שם למדו יהודים יחד עם מוסלמים.

במלחמת העולם השנייה שימש המבנה כמפקדה בריטית. לקראת סוף המלחמה הוצא למכרז, ויהודי וערבי הגישו הצעות מחיר. היהודי הציע מחיר גבוה ולא יכול היה לממש את הצעתו. אבל הוא שיכנע גורמים אחרים שהשטח נחוץ לצורך הגנת העיר, ולבסוף רכשה קופת חולים את השטח. במקום נבנה בית הבראה על שם יוסף בוסל, בין הדמויות הבולטות בקיבוץ דגניה.

המקום שימש גם כמפקדה של ההגנה. אחרי המלחמה החרימו הבריטים מבנה אחד, וכאן, באותה חצר, נמצאו בו זמנית מפקדה בריטית ומפקדה יהודית מחתרתית. במלחמת השחרור היה בית בוסל אחת העמדות החשובות מול העמדות הערביות. המקום היה במצור והכביש אליו היה חשוף לצליפות הערבים. בפתח הכניסה הוקמה מצבה לזכר אברהם שחרור, תושב צפת שנהרג בזמן שהביא לכאן אספקה.

זוה הסיפור:

יום שישי ה – 2 בינואר 1948. יום תפילה שבועי במסגדים, יום של שטנה והסתה מפי הקאדי – יום הידוע כמועד לפורענות. **אברהם שחרור** עליו ולץ כהרגלו. כל גאוותו על פרדתו החסונה, עליה הוא מוביל משאות כבדים. גא וזקוף הוא יושב על פרדתו, מנעים את זמנו בשירה עליזה ומשגר בדיחות לכל דורש. עתה הוא מתנדב להוביל את האספקה השבועית ממחסן תנובה לבית בוסל. כאן מתגוררים כמה מלוחמי החי"ש שנחלצו לעזרה. "אברהם אל תצא עכשיו" מפצירים בו, "הדרך לבית בוסל גלויה לעיני הערבים. היום יום שישי. זה היום בו הם תמיד צולפים. אל תלך. חכה לערב". לשווא. אברהם דחה את כל ההפצרות: " החברה צריכים לאכול. צריך לתת להם לפחות כוס חלב. הם באו לשמור עלינו...". אברהם שחרור יוצא לדרך עמוס ירקות וכדי חלב.

בפתח בית בוסל פגע בו צלף מעמדות ירי שמנגד, מבתי **חארת' אל אקראד**. אברהם צונח מעל הפרדה, שותת דם. הבהמה נשארת על עומדה, מלקקת את ראשו של אברהם, וחוזרת ונואקת כמזעיקה עזרה.

והעזרה אינה מאחרת לבוא. **מנחם כהן ויצחק גרינברג**, ממגיני צפת, רואים מעמדתם את אברהם שרוע ומתבוסס בדמו. הם ממהרים לחלצו. מנחם ויצחק נצמדים לקיר בניסיון להסתיר את גופם מפני הצלף הממשיך להצליף ומונע בכך את חילוץ הנפגע. הם מצליחים להגיע סמוך לפצוע. אש הצלף רודפת אותם ושניהם נפגעים. הם מנסים לחלץ את עצמם בכוחותיהם, אך לשווא. מכונית משטרה חולפת על פניהם ובה קצין בריטי, קפטן למפרט, מפקד תחנת המשטרה בעיר. ראשו מגיח בעד החלון, אך הוא חולף ביעף בלא לעצור. עוברת שעה ארוכה רוויית מתח. מנחם ויצחק זוחלים וגונחים חליפות. כאשר הם מגיעים סוף סוף למקום מבטחים, לשער בית החולים הדסה הסמוך, בקשתם הראשונה היא: ,חלצו את אברהם". אולם אברהם מוטל כבר ללא רוח חיים. את גופתו מושכים בהסתר מעבר לשער בית בוסל. רק הפרדה נשארת רתוקה למקום, כמסרבת להיפרד. היא נותרת מיותרת, עמוסת ירקות וכדי חלב. אותו ערב נקבעת הסיסמה בעמדות ההגנה: **"נקמה בגויים – נקמה!"**

תחנה 10 – בניין הסראייה

עד שנת 1929, דהיינו מאורעות תרפ"ט, התקיימה שכנות טובה בין היהודים לערבים והם חיו זה לצד זה. בשנת 1929, ערכו הערבים טבח ביהודים בצפת ובחברון. בצפת נרצחו 18 יהודים ולמעלה מ 80 נפצעו. רכושם של היהודים הושחת ונבזז. 150 דירות ו50 חנויות נשרפו כליל והרובע נשדד כליל.

הבריטים ששלטו בארץ באותה תקופה התקשו להרגיע את הרוחות ולמנוע את המשך ההתקפה של הפורעים הערבים על שכנם היהודים. הם הזעיקו עזרה על מנת למנוע מההמון הערבי המתלהם להמשיך ולפגוע ביהודים ולהפר את הסדר. הבריטים ביקשו מכלל היהודים בליווי משטרתי כבד של הבריטים להגיע לסראייה.

מבנה הסראייה :

מבנה הסראייה נבנה במאה ה-18 הינו מבנה אשר נבנה בימי דהאר אל עומר ובו היה מקום מושבו של מושל צפת בימי השלטון העות'מאני. המבנה ידוע בחוזקו שכן הוא נבנה עם שיטות הבנייה המתקדמות ביותר באותה תקופה אך בשנת 1837 נהרס בשל הרעש הגדול שהיה בצפת. המבנה שופץ על-ידי השלטון העות'מאני שראה בו את בית הממשל שלו. לאחר השיפוץ נוסף ב1900 מגדל השעון לכבודו של סולטאן אל עבד. לאחר מלחמת העולם הראשונה עם שקיעתה של האימפריה העות'מאנית השלטון הבריטי מתחיל לבסס את שלטונו בארץ ובצפת בפרט. השלטון הבריטי רואה בצפת ובאתריה כעיר וכמקומות אסטרטגיים. אחד מהמבנים שהיו משמעותיים הינו הסראייה.

הסראייה הינו מבנה משמעותי מאד בשל גודלו וחוסנו שכן הוא בנוי כמו מבצר והוא שכן ברובע הערבי. רוב העיר היתה בשליטת הרוב המוסלמי בעיר. עוד טרם קום המדינה

הסראייה שימשה גם את השלטון הבריטי כאחד מהמקומות המרכזיים בצפת . במהלך מאורעות תרפ"ט כונסו כל היהודים לחצר הסראייה שם נותרו בהסגר עם מזון מועט למשך ימים אחדים . בחדרי הסראייה היהודים שוכנו בצפיפות ובחוסר כל . הייסורים והחרפה הפחד והחרדה תקפה את כולם בשל חוסר הוודאות והעדר בטחון ליישוב היהודי .

אחד מהשומרים הערבים במקום, מסיבות לא ברורות , ירה לתוך הקהל והרג שלושה אנשים ונעוד כמה נפצעו. מאורעות תרפ"ט חייבו את הקהילה היהודית להקים מערך אבטחה וביטחון משלהם. הקהילה היהודית הבינה שהשכנים הערבים אין אמינים ולמרות כל השכנות הטובה במאורעות הם רצו להשמידם.

בנוסף, גם הבריטים לא פעם נמנעו מלהתערב לטובת היהודים ובכך הקהילה היהודית היתה חשופה למקרי אלימות והתנכלות.

בשנת תש"ח כמעט עשרים שנה לאחר מאורעות תרפ"ט, זכרו היהודים היטב את הטרגדיה בסראייה, וסירבו להצעת הבריטים לפנותם לשם, מחשש שמקרה תרפ"ט יחזור שנית. תושבי צפת חוברים לארגוני המחתרות כגון אצ"ל, לח"י, הפלמ"ח וההגנה. בתקופה זו צעירי צפת כבר מבינים שיש לקבל עזרה מבחוץ, מארגוני המחתרות בשמירה על העיר צפת ועל היישוב היהודי.

בניין הסראייה משמש את הממשל הבריטי עד לעזיבתם את העיר והעברת המבנה באופן מוחלט לידי הערבים. המבנה שוחרר כחלק משחרור העיר והפך להיות לסמל היסטורי ואחד מהאתרים המשמעותיים בצפת.

בשנת 1975 נחנך במקום מרכז קהילתי כחלק מביסוס תרבות החינוך הבלתי פורמלי בעיר . במבנה היתה ממוקמת הספרייה העירונית ששימשה את כל מערכת החינוך בעיר. במהלך השנים תנועות הנוער בעיר ראו בסראייה את משכנם ליצירת פעילויות חברתיות עם התלמידים במערכת החינוך היסודי והעל-יסודי. בניין הסראייה משמש כמקום היסטורי - תרבותי לאירועים כגון : כלייזמרים, מקהלות, שיח וחשיבה בימים מיוחדים כגון ימי-זיכרון. מופע הפתיחה בפסטיבל הכליזמרים מתקיים מספר שנים בבניין זה. בשל מיקומה המרכזי של הסראייה, נבנה בתוכו בית-הכנסת אשר פעיל כל השנה לזכרו של חלל צ.ה.ל. נועם יהודה ז"ל . בבית הכנסת מתקיים ימי לימוד ועיון בהגות יהודית, אמונה ומסורת. מבנה הסראייה כמקום היסטורי-אסטרטגי מהווה מוקד עלייה לתיירים רבים שמתפעלים מיופיו הארכיטקטוני.

ביבליוגרפיה

מלחמת העצמאות נמשכה לסירוגין שנה ושבעה חודשים וניטשה רובה ככולה בחזית הערבית. קדמה לה מלחמה ממושכת אחרת – מלחמת השחרור מעול הקיסרות הבריטית. מלחמה זו, נמשכה כארבע שנים וחצי – מינואר 1944 ועד לחצות ליל ה-15 במאי 1948 – מלחמת חרמה נגד הממשל המנדטורי בארץ, שנוהלה במחתרת. רוצים לדעת עוד על המחתרות ועל מלחמת השחרור?

בחלק זה תוכלו לקבל רשימה ביבליוגרפית לנושא מלחמת השחרור בצפת והמאורעות השונים שקדמו לה - סרקו את הקוד, או אם הנכם צופים בקובץ דיגיטלי - [לחצו על הקישור](#)

חג שמח!!